

Ewa Pogorzala
PWSZ w Zamościu
ewapogorzala@gmail.com

Konferencja „Europejskie i regionalne instrumenty ochrony języków zagrożonych”, Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP, Warszawa, 5 listopada 2013 r.

W dniu 5 listopada 2013 r. w gmachu Sejmu RP odbyła się konferencja poświęcona działaniom, zarówno na poziomie europejskim, jak i krajowym, mającym na celu ochronę zagrożonych języków i odmian językowych w Polsce. Konferencja zorganizowana została przez Komisję Mniejszości Narodowych i Etnicznych oraz Biuro Analiz Sejmowych, a Marszałek Sejmu Ewa Kopacz objęła to wydarzenie honorowym patronatem. Organizatorzy spotkania do dyskusji zaprosili specjalistów w dziedzinie polityki językowej, planowania językowego, polityki mniejszościowej i socjolingwistyki, jak również działaczy zajmujących się językami mniejszościowymi i regionalnymi.

W zamierzeniu organizatorów debata dotyczyć miała przede wszystkim analizy aktualnych przepisów prawnych oraz propozycji rozwiązań legislacyjnych, które mogłyby skutecznie przyczynić się do zahamowania procesu wymierania języków stanowiących kulturowe dziedzictwo naszego kraju. Jak podkreślili organizatorzy w zaproszeniu na konferencję, z krajobrazu językowego Polski zniknęły takie języki i odmiany jak: tatarski, armeno-kipczacki, słowiński, dialekty dolnoniemieckie, czeski Kotliny Kłodzkiej i nieistniejącego już Kucowa. Za zagrożone wyginięciem uważa się jidysz, karaimski, resztki dialektów niemieckich (np. Śląska, Pomorza, Warmii i Mazur), a także gwary i dialekty języka polskiego, gwary kaszubskie, poleskie i białoruskie, ukraińskie, podlaskie i łemkowskie, czeski z Zelowa, słowaccyzna Spisza i Orawy, dzukijska i suwalska gwara litewska oraz rosyjskie gwary ze staroobrzędowych wiosek Mazur i Suwalszczyzny.

Na początku konferencji odczytano list posła Mirona Sycza, przewodniczącego Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych, w którym podkreślił on, iż język ojczysty jest naszym największym skarbem, bowiem w tym języku myślimy i prowadzimy dialog wewnętrzny. Gdy język staje się martwy, umiera też zbudowana na nim

kultura. Polska stopniowo rozbudowywała system wspierania tożsamości mniejszości. Ustawą z 6 stycznia 2005 r. implementowano zapisy Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych. Jak podkreślono w liście celem konferencji jest przede wszystkim wypracowanie nowych sposobów wspierania języków zagrożonych.

W pierwszym wystąpieniu dr Tomasz Wicherkiewicz przybliżył zebrany problematykę europejskich standardów ochrony języków zagrożonych. Według najnowszej edycji bazy *Ethnologue*¹ na świecie używanych jest 7.105 języków, z czego tylko 284 to języki Europy, w tym tylko 81 o jakimkolwiek statusie oficjalnym. Pozostałe więc są w mniejszym lub szerszym zakresie zagrożone. Moment krytyczny to zanikanie międzypokoleniowego przekazu języka. 96-98% ludności świata posługuje się 2-4% języków, ale z drugiej strony 2-4% ludzi posługuje się 96-98% języków. Stopień zagrożenia języków dokumentuje m. in. *UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger*². Zachowanie różnorodności językowej to jeden z priorytetów w Europie. Artykuł 22 Kraty Praw Podstawowych stanowi, iż Unia respektuje różnorodność kulturową, religijną i językową. Dzięki zapisom Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych wyhamowuje się proces wymierania języków. Przykłady to język arański w Katalonii, strategia rewitalizacji kornwalijskiego w Wielkiej Brytanii czy też języka mirandyjskiego w Portugalii. Wspomnieć należy również o Powszechnej Deklaracji UNESCO o różnorodności kulturowej z 2001 r. oraz Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego³.

W kolejnym wystąpieniu prof. dr hab. Cezary Obracht-Prondzyński analizował sukcesy i dylematy rewitalizacji języka kaszubskiego. Kaszubi to grupa endemiczna, dlatego ich sytuacja jest inna niż mniejszości narodowych w Polsce. Podstawowe dylematy to to czy mowa jest głównym wyznacznikiem tożsamości Kaszubów współcześnie i jaka jest kondycja języka w sferze publicznej – czy jest realnie używany. W 2005 r. przyjęto strategię rozwoju języka kaszubskiego. W trakcie spisu z 2002 r. 52 tys. osób zadeklarowało używanie kaszubskiego w kontaktach domowych, głównie z powiatu kartuskiego. W trakcie spisu w 2011 r. odnotowano dwukrotny wzrost osób deklarujących posługiwanie się tym językiem, a ponadto odnotowano przewagę deklaracji etnicznych nad językowymi. Zdaniem prelegenta mamy do czynienia z trwałą sytuacją dyglosji. Najważniejszym narzędziem rewitalizacji języka są dzia-

¹ <http://www.ethnologue.com/>

² <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

³ Dz.U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018.

łania edukacyjne. Nauczania języka kaszubskiego rozpoczęto na początku lat 90. XX w. W 1996 r. przyjęto standard ortograficzny. Obecnie najistotniejsze problemy to zapewnienie podręczników i programów nauczania oraz kształcenie nauczycieli – nauczanie języka kaszubskiego opiera się na samoukach. Główne bariery i wyzwania zdaniem prelegenta to brak pogłębionych badań socjolingwistycznych nad realnymi zjawiskami językowymi; brak badań ewaluacyjnych nad edukacją kaszubską; problem jak rozpowszechnić standard literacki w sytuacji, gdy domowa kaszubszczyzna jest dialektalna; brak koordynacji polityki językowej na poziomie województwa; brak edukacji językowej na szczeblu przedszkolnym oraz kształcenie nauczycieli.

W kolejnej części konferencji miała miejsce dyskusja panelowa, w trakcie której starano się odpowiedzieć na pytanie jak chronić najsłabsze języki. Moderator dyskusji dr Tomasz Wicherkiewicz postawił przed uczestniczkami następujące pytania: jakie są podstawowe przyczyny zagrożenia; jakie są możliwości, ale i celowość rewitalizacji; jakie działania rewitalizacyjne podejmowane są w praktyce; jaka jest rola oficjalnego wsparcia ze strony administracji państwa czy regionu. Dr hab. Olena Duć-Fajfer przedstawiła informacje dotyczące języka łemkowskiego. Język łemkowski był nauczany w szkołach w okresie międzywojennym. Po drugiej wojnie światowej 70% społeczności łemkowskiej zostało wywiezione na Ukrainę, a pozostałe 30% uległo rozproszeniu. Podstawowe zagrożenia dla języka łemkowskiego to właśnie rozproszenie grupy, niski status społeczny języka, słabnący przekaz międzypokoleniowy oraz niska świadomość językowa użytkowników. Dr Agata Kondrat opowiedziała o sytuacji języka jidysz. Liczbę użytkowników tego języka na świecie szacuje się na około milion. W Polsce jidysz zaczął zanikać już przed II wojną światową w związku z procesami asymilacyjnymi. Wówczas miał on bardzo niski status i uznawany był za mniej wartościowy niż hebrajski czy języki miejscowe. Próby odrodzenia języka podejmowane po II wojnie światowej przerwała fala emigracji po wydarzeniach z marca 1968 r., kiedy to ostatni użytkownicy wyjechali z Polski. Mariola Abkowicz przedstawiła sytuację języka karaimskiego. Pierwsze lekcje języka karaimskiego zorganizowano w latach 80. XX w. w Wilnie na Litwie. Od dekady w Trokach odbywa się letnia szkoła języka karaimskiego. Inne działania rewitalizacyjne to np. wydanie rozmówek polsko-litewsko-karaimskich. Zdaniem M. Abkowicz Karaimi bardzo potrzebują zrewitalizowania języka karaimskiego. Dwa lata temu wydana została na UAM gramatyka języka karaimskiego, tam również przez rok prowadzono lektorat tego języka.

W dalszej części konferencji Tymoteusz Król opowiedział o ginącym języku i kulturze Wilamowic. Język wilamowski zaczął zanikać przed II wojną światową. Na początku XXI w. jest około 100 rodzimych użytkowników. Aby uchronić język

miejscowe stowarzyszenie nagrywało wypowiedzi osób z roczników 1913-1956. W efekcie zarchiwizowano około 600 godzin nagrań. Język wilamowski został zarejestrowany przez Bibliotekę Kongresu USA. Podejmowano też próby nauczania tego języka. W latach 2004-2006 nauczanie prowadzone było przez miejscowego poetę Józefa Garę, najpierw przez rok w szkole, później w domu prywatnym. Obecnie T. Król w ramach stowarzyszenia „Wilamowianie” prowadzi dwa razy w tygodniu po 3 godziny lekcje języka wilamowskiego. Uzupełnieniem wystąpienia T. Króla był występ Regionalnego Zespołu Pieśni i Tańca WILAMOWICE.

W kolejnym wystąpieniu prof. dr hab. Halina Karaś starała się odpowiedzieć na pytanie jak chronić ginące gwary i dialekty. Polskie gwary ludowe to ważny element tożsamości regionalnej. Dorobek dialektologii w dokumentacji gwar jest dość duży, ale widoczne są braki (przykład gwary kurpiowskiej czy podhalańskiej). Zadanie na przyszłość to dokumentacja gwar, przede wszystkim w formie elektronicznej.

Prezentacja dr Lecha M. Nijakowskiego poświęcona została dyskursowi nowych mediów w kontekście rozwoju języków mniejszościowych i regionalnych. Rozwój Internetu umożliwił nawiązanie więzi między różnymi użytkownikami języka, a impulsem do jego rewitalizacji może stać się na przykład interakcja ze społecznością imigrantów, którzy zachowali znajomość języka.

Śląskim dylematom językowym swoje wystąpienie poświęciła prof. dr hab. Bogusław Wyderka i sytuacji tego właśnie języka dotyczył drugi panel dyskusyjny. Uczestniczyli w nim dr hab. Katarzyna Kłosińska, dr hab. Roman Szul oraz dr hab. Jolanta Tambor. R. Szul w swojej wypowiedzi rozważał kwestię języka jako zjawiska politycznego. J. Tambor podkreśliła potrzebę usankcjonowania statusu języka śląskiego. Z kolei K. Kłosińska przedstawiła stanowisko Rady Języka Polskiego. W tej części obrad głos oddano także licznie przybyłym przedstawicielom społeczności śląskiej, którzy przedstawili działania na rzecz języka śląskiego. Ich główny postulat to uznanie języka śląskiego za język regionalny i umożliwienie nauczania go w szkołach.

Zwieńczeniem obrad konferencji było wystąpienie prof. dr hab. Grzegorza Janusza dotyczące propozycji zmian prawnych w zakresie ochrony języków zagrożonych. Według diagnozy inicjatorów dyskusji w sejmie, uznane na mocy ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym społeczności mogą liczyć na wsparcie swoich działań służących zachowaniu języków. Jednakże widząc potrzebę zastanowienia się nad objęciem niektórych odmian języków instytucjonalną pomocą w działaniach rewitalizacyjnych, organizatorzy zapoczątkowali dyskusje nad takimi rozwiązaniami, jak ponowna ratyfikacja Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych czy nowelizacja ustawy o języku polskim.

W zamierzeniu organizatorów celem konferencji miało być przeanalizowanie dotychczasowych osiągnięć, strategii i postulatów dotyczących wsparcia i rewitalizacji uznanych języków mniejszościowych i regionalnych. Konferencja miała stać się także okazją do zastanowienia się nad możliwością podjęcia takich działań wobec języków nieuznanych i nieobjętych polską polityką językową, zwłaszcza archaicznego germańskiego etnolektu Wilamowic, śląskiego kompleksu językowego, czy odmian gwarowych polszczyzny.